

VERTEL ME EEN RAADSEL

Eerste druk mei 2026

Oorspronkelijke titel: *Tell Me a Riddle*, J.B. Lippincott, Philadelphia, 1961

© Copyright 2026 TILLIE OLSEN TRUST, PUBLISHED BY ARRANGEMENT WITH FRANCES GOLDIN LITERARY AGENCY, NEW YORK

© Copyright 2026 Vertaling: JULIETTE VAN DIJK EN ANNE MARIE KOPER EN UITGEVERIJ VAN OORSCHOT, AMSTERDAM

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaargemaakt, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Ook tekst- en datamining van deze uitgave is zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever niet toegestaan.

Tillie Olsen

Vertel me een raadsel

*Vertaald en van een nawoord voorzien door
Juliette van Dijk en Anne Marie Koper*

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

Inhoud

7	Ik sta te strijken
19	Hé zeeman, waar ga je heen?
45	O yes
68	Vertel me een raadsel
121	<i>Nawoord</i>
127	<i>Verantwoording</i>

Ik sta te strijken

Ik sta te strijken en uw verzoek beweegt zich als een kwalling met mijn strijkijzer heen en weer.

‘Ik zou het fijn vinden als u een keer tijd maakte om bij me langs te komen om over uw dochter te praten. U kunt me vast helpen haar beter te leren begrijpen. Ze is een meisje dat hulp nodig heeft en die hulp wil ik haar heel graag bieden.’

‘Dat hulp nodig heeft...’ Ik kan wel langskomen, maar heeft dat wel zin? Denkt u dat ik tot haar door kan dringen omdat ik haar moeder ben, of dat ik u op een of andere manier een opening kan bieden? Ze is negentien. Ze heeft al heel wat levenservaring opgedaan zonder mij, los van mij.

Wanneer heb ik eens tijd om terug te kijken, te wikken en te wegen, en tot een slotsom te komen? Zodra ik eraan begin word ik onderbroken en kan ik weer van voor af aan beginnen. Of ik verlies mezelf in gedachten over alles wat ik heb gedaan of gelaten, over dingen die anders zijn gelopen dan ik had gewild.

Ze was zo’n mooie baby. De oudste en de enige van onze vijf kinderen die mooi was in de wieg. U kunt zich niet voorstellen hoe vreemd en onwennig het voor haar voelt om nu lekker in haar vel te zitten. U kende haar niet in de periode dat niemand haar mooi vond, u heeft haar niet eindeloos naar haar eigen babyfoto’s zien kijken, terwijl ik haar keer op keer moest vertellen hoe mooi ze wel niet was geweest – en hoe mooi ze later zou worden, voegde ik eraan toe. En dat ze nu

óók al mooi was, voor wie er oog voor had. Maar er was niemand of bijna niemand die het zag. Ik ook niet altijd.

Ik heb haar de borst gegeven. Tegenwoordig vinden ze dat belangrijk. Ik heb al mijn kinderen de borst gegeven, maar bij haar deed ik het – met de strengheid van een onervaren moeder – precies volgens het boekje. Ook al was ik uitgeput door haar gehuil en stonden mijn borsten op springen, ik wachtte tot het voorgeschreven tijdstip.

Waarom begin ik daar als eerste over? Ik weet helemaal niet of het belangrijk is of iets kan verklaren.

Ze was zo'n mooie baby. Ze blies glinsterende brabbelbelletjes. Ze was dol op beweging, dol op licht, op kleuren, op muziek en texturen. Ze lag in haar blauwe hansopje zo wild van verrukking op de vloer te trommelen, dat je haar handjes en voetjes nauwelijks kon onderscheiden. Ze was voor mij een wonder, maar toen ze acht maanden was moest ik haar overdag achterlaten bij de benedenbuurvrouw, voor wie ze helemaal geen wonder was. Want ik was aan het werk of op zoek naar werk, omdat de vader van Emily 'het niet langer kon verdragen om met ons in armoede te leven', zoals hij in zijn afscheidsbriefje schreef.

Ik was negentien. Het waren de crisisjaren vóór de uitkeringen en de werkverschaffing. Zodra ik uit de tram stapte zette ik het op een rennen, stormde de trap op, in huis hing een zurige lucht, en of ze nu wakker was of sliep en wakker schrok, zodra ze me zag begon ze ontroostbaar, gesmoord te huilen, ik kan haar gehuil nu nog horen.

Na een tijdje vond ik een baantje in de avonduren als serveerster zodat ik overdag bij haar kon zijn en dat was een verbetering. Maar het draaide er toch op uit dat ik haar naar zijn familie moest brengen en bij hen moest achterlaten.

Het duurde lang voordat ik het geld voor haar terugreis bij elkaar had geschraapt. Vervolgens kreeg ze de waterpokken

en moest ik nog langer wachten. Toen ze eindelijk terug was herkende ik haar amper: ze liep vlug en zenuwachtig als haar vader, had zijn slanke postuur, en droeg een vaalrood jurkje waardoor haar huid gelig leek en de littekens van de waterpokken geaccentueerd werden. Het schattige babyachtige was er helemaal vanaf.

Ze was twee. Oud genoeg voor de bewaarschool, zeiden ze, en ik wist toen nog niet wat ik nu weet: hoe vermoeiend de lange dagen waren en hoe beschadigend het groepsgebeuren was in dat soort schooltjes, die alleen maar een plek waren om je kinderen te parkeren.

Al had ik het geweten, het had niets uitgemaakt. Er was geen andere plek. Dit was de enige manier waarop we samen konden zijn, de enige manier waarop ik kon blijven werken.

En ik wist het niet, maar ook weer wel. Ik wist dat die jufvrouw gemeen was, want al die jaren was in mijn hoofd blijven gisten hoe ze tegen een jongetje dat ineengedoken in een hoekje zat, had gesnerpt: ‘Waarom ben jij niet buiten aan het spelen? Omdat Alvin je slaat? Dat is geen reden. Naar buiten, bangerik.’ Ik wist dat Emily het er verschrikkelijk vond, ook al klampte ze zich ’s ochtends niet smekend aan me vast, zoals de andere kinderen bij hun moeders deden: ‘Mama, niet weggaan.’

Ze bedacht altijd wel een reden om thuis te mogen blijven. U ziet er ziek uit, mama. Ik voel me niet lekker, mama. Vandaag zijn de juffen er niet, ze zijn ziek, mama. We kunnen er niet naartoe, mama, er was brand op school gisteravond. Er is geen school vandaag, mama, het is een vrije dag, dat zeiden ze zelf.

Maar nooit openlijk protesteren, nooit tegenstribbelen. Ik denk aan onze andere kinderen op die leeftijd – de uitbarstingen, driftbuien, het drammen en dreinen – en ik voel me ineens niet goed worden. Ik zet het strijkijzer neer. Wat voor

voorbeeld had ik gegeven dat ze zo gehoorzaam was? En wat had die gehoorzaamheid haar wel niet gekost?

De oude man die achter ons woonde zei een keer op zijn gebruikelijke, vriendelijke toon: ‘U moet eens wat meer naar Emily lachen als u naar haar kijkt.’ Wat voor gezichtsuitdrukking had ik *dán* als ik naar haar keek? Ik hield van haar. Uit alles wat ik deed sprak mijn liefde.

Pas bij de andere kinderen nam ik zijn woorden ter harte en liet ik mijn vrolijke gezicht zien, niet die bezorgde, gespannen of verontruste blik – maar voor Emily kwam dat te laat. Ze lacht niet zo snel, zeker niet zo vaak als haar broertjes en zusjes. Ze heeft een gesloten en somber gezicht maar als ze wil kan het ook heel levendig zijn. Dat heeft u vast gezien in haar mimespel, u had het over haar uitzonderlijke talent voor komedie waarmee ze het publiek zo hard aan het lachen maakt dat de mensen maar blijven applaudisseren en geen genoeg van haar kunnen krijgen.

Waar komt dat vandaan, dat komische talent? Er was nog niets van te bespeuren toen ze weer thuiskwam, nadat ik haar voor de tweede keer uit handen had moeten geven. Ze moest van een nieuwe vader leren houden, maar toch was het volgens mij een gelukkigere periode.

Behalve wanneer we haar ’s nachts alleen lieten en onszelf wijsmaakten dat ze oud genoeg was.

‘Mama, kunnen jullie niet een andere keer gaan, morgen misschien?’ vroeg ze. ‘Blijven jullie niet lang weg? Beloofd?’

Een keer stond de voordeur open en lag de wekker in de gang op de grond toen we thuiskwamen. Ze zat rechtop in bed. ‘Jullie bleven zo lang weg. Ik heb niet gehuild. Ik heb drie keer geroepen, drie keer maar, en toen ben ik naar beneden gerend om de deur open te zetten zodat jullie sneller zouden komen. De wekker deed zo hard tiktak. Ik werd bang van dat getiktak. Toen heb ik hem op de gang gegooid.’

De avond dat ik naar het ziekenhuis moest om van Susan te bevallen, zei ze weer dat de wekker zo hard tiktakte. Ze ijldde van de koorts die aan de mazelen voorafgaat, maar ze was volledig bij zinnen tijdens de week dat ik in het ziekenhuis lag en de week na onze thuiskomst toen ze niet bij mij en de pasgeboren baby mocht.

Ze werd maar niet beter. Ze bleef broodmager, wilde niets eten en had nacht na nacht nachtmerries. Dan riep ze me en schrok ik wakker nadat ik net uitgeput in slaap was gesukkeld en riep ik slaperig terug: ‘Er is niks aan de hand, lieverdje, het is maar een droom’, en als ze bleef roepen zei ik op strengere toon: ‘Nu gaan slapen, Emily, je hoeft nergens bang voor te zijn.’ Twee keer, maar twéé keer, ben ik naar haar toe gegaan en even bij haar gaan zitten, toen ik toch het bed uit moest voor Susan.

Pas nu het te laat is (ze laat zich echt niet meer vasthouden en troosten zoals de anderen) sta ik meteen op om naar haar toe te gaan zodra ik haar maar hoor kreunen of woelen. ‘Ben je nog wakker, Emily? Kan ik iets voor je doen?’ En ze antwoordt altijd hetzelfde: ‘Nee, er is niks, ga maar weer slapen, moeder.’

Op het consultatiebureau overtuigden ze me ervan dat het beter was om haar naar een herstellingsoord op het platteland te sturen, waar ‘ze de voeding en zorg krijgt die u haar niet kunt bieden, zodat u zich kunt concentreren op de baby’. Ze sturen nog steeds kinderen naar dat oord. In de societyrubriek zie ik weleens foto’s van nette dames die evenementen organiseren om geld in te zamelen: ze dansen tijdens een bal, beschilderen paaseieren of vullen kerstkousen voor de kinderen.

Er staat nooit een foto van de kinderen bij, dus ik weet niet of de meisjes nog steeds zo’n grote rode strik dragen en er nog steeds zo verslagen uitzien op die ene zondag eens in de twee weken dat de ouders op bezoek mogen komen ‘behou-

dens tegenbericht' – een bericht dat wij de eerste zes weken ontvingen.

O, het is een prachtige plek. Met groene speelweides, hoge bomen en bloemrijke borders. Op alle balkons van de huisjes staan kinderen te wachten, de meisjes met een rode strik in het haar en een witte jurk aan, de jongens in een wit pak met een te grote rode das. De ouders staan onder de balkons naar boven te roepen in de hoop dat de kinderen hen horen en de kinderen roepen naar beneden in de hoop dat hun ouders hen horen, maar tussen hen in staat een onzichtbare muur: 'Verboden ouderlijke ziektekiemen te verspreiden of fysieke genegenheid te tonen.'

Er was een heel klein meisje dat altijd Emily's hand vasthield. Haar ouders kwamen nooit. Op een dag stond ze er niet. 'Ze hebben haar overgeplaatst naar huisje De Roos,' riep Emily bij wijze van uitleg. 'Ze willen hier niet dat je vrienden maakt.'

Ze schreef eens per week in het houterige handschrift van een zevenjarige. 'Met mij gaat het goed. Hoe gaat het met de bebie? Als ik netjes schreif kreig ik een ster. Groetjes.' Ze kreeg nooit een ster. We schreven haar om de dag, brieven die ze nooit zelf mocht vasthouden of bewaren maar die werden voorgelezen – maar één keer. 'We hebben hier niet genoeg ruimte om persoonlijke bezittingen van de kinderen op te bergen,' legden ze geduldig uit, toen we na een zondagse roepsessie bepleitten dat het voor Emily, die zo graag dingen bewaarde, veel zou betekenen als ze onze brieven en kaarten mocht houden.

Bij elk bezoek zag ze er brozer uit. 'Ze eet niet,' zeiden ze tegen ons.

(We kregen snoteieren of pap met klonten als ontbijt, vertelde Emily later. Ik hield het in mijn mond maar slikte het niet door. Het eten was nooit lekker, op de kip na.)

Het kostte ons acht maanden om haar weer thuis te krijgen en de maatschappelijk werkster liet zich alleen overtuigen door het feit dat het Emily maar niet lukte om de drieënhalve kilo die ze was afgevallen er weer aan te eten.

Toen ze weer thuis was wilde ik haar vasthouden en knuffelen, maar ze hield haar lichaam stijf en na een tijdje duwde ze me dan van zich af. Ze at bijna niks. Ze werd misselijk van eten, en soms ook van het leven zelf, denk ik. O, ze kon zeker iets springerigs en speels hebben, als ze op haar rolschaatsen voorbijflitste, of als een bal op en neer, op en neer stuiterde tijdens het touwtjespringen, of over de heuvel scheerde – maar dat was maar van korte duur.

Haar uiterlijk zat haar dwars: ze had donker haar, was mager en oogde buitenlands, in een tijd waarin je er als klein meisje uit moest zien – of dácht dat je eruit moest zien – als een kopie van Shirley Temple, met blond haar en appelwangetjes. Er werd weleens voor haar aangebeld, maar er kwam bijna nooit iemand bij ons thuis met haar spelen, ze had nooit een beste vriendin. We zijn ook zo vaak verhuisd.

Ze was een heel schooljaar hopeloos verliefd op een jongen. Maanden later vertelde ze me dat ze kleingeld uit mijn portemonnee had gepikt om snoep voor hem te kopen. ‘Hij hield het meest van kabeldrop en elke dag nam ik een staafje voor hem mee, maar toch vond-ie Jennifer aardiger dan mij. Hoe kan dat nou, mamma?’ Het soort vraag waar je geen antwoord op kunt geven.

School was een kwelling voor haar. Ze was niet vlot en vlug in een wereld waarin vlotheid en vlugheid vaak werden verward met leervermogen. Haar overwerkte, geïrriteerde leraren zagen in haar een overijverige ‘langzame leerling’ die haar best deed alles bij te benen maar veel te vaak afwezig was.

Ze mocht van mij vaak thuisblijven, ook als ze eigenlijk